

diverses opcions «humanístiques» presentades per l'obra.

Tal com s'ha dit, aquesta obra, més que un estudi sistemàtic de la trajectòria històrica o del moment present de la geografia humanística al món francòfon (en aquest cas hi trobaríem a faltar articles d'Antoine Bailly, Sylvie Rimbart, Armand Frémont o altres representants de l'«Escola de Caen», o bé referències als seus treballs i, és clar, a les obres de «clàssics» com Ledrut, Lecuyer, Pailhous, Soucy, Metton, Sansot, Dardel, Bachelard, etc.), aquesta obra, doncs, ve a ser una evidència puntual del desenvolupament de múltiples principis humanístics a la geografia francòfona: de fet és significatiu que dels deu autors que signen els capítols del llibre, sis pertanyen a universitats o centres de recerca suïssos, un realitza la seva activitat habitual al Canadà i només tres procedeixen d'universitats pròpiament franceses.

Si a la introducció, Copeta fa un repàs dels trets que caracteritzen l'humanisme, la fenomenologia i la *humanistic geography* anglosaxons, ha de ser l'estudi de Bertrand Lévy, ja al primer capítol, el que introdueixi una visió sobre diversos temes humanístics en la producció geogràfica francòfona. En qualsevol cas, s'evidencia que els corrents de pensament geogràfic no poden ser considerats arreu de la mateixa manera: respecte a la *humanistic geography*, la geografia humanística francòfona (o els trets humanístics dins la geografia francòfona) apareix caracteritzada per arrels culturals molt més pregones, per un marc filosòfic referencial molt més discret i, sobretot, per un espectre d'interessos molt més ampli i compromès (la millora de la qualitat de vida, la reducció de les desigualtats so-

cioeconòmiques, etc.), tot formulant propostes força més concretes, com polítiques de descentralització econòmica, ús de tecnologies intermèdies, respecte estricte a l'autonomia i llibertat dels grups socials, etc.

Abel Alber

Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona

PÉREZ GALDÓS, Benito (1989); *Cuarenta leguas por Cantabria*, Edición de B. Madariaga, Excmo. Ayuntamiento de Santander/ONCE, Colección del Centro Cultural Dr. Madrazo, Santander, 92 pp.

Este relato, producto del viaje que, en septiembre de 1876, realizara el autor, guiado por su amigo José María de Pereda, y en compañía de don Andrés Crespo, se inscribe dentro del género de crónicas literarias sobre Cantabria, de las que fueron precedente los estudios de Amós de Escalante, *Costas y Montañas* (1871), que tanto habrían de influir en las *Rutas Literarias de la Montaña* (1960), de José María de Cossío, también hace poco reeditadas.¹

Madariaga, dentro de su espléndido estudio introductorio, nos dice que la primera publicación del trabajo de Pérez Galdós se fecha en 1876; habiendo sido frecuentes las posteriores reediciones, totales o parciales. Es el escrito del novelista canario una breve crónica, que ape-

1. Cossío, J. M.^a de (1989), *Rutas literarias de La Montaña*, Diputación Regional de Cantabria, ediciones de la Librería Estudio, Santander, 525 pp. (1.ª edición, 1960).

nas supera las cuarenta páginas, pero en la que se nos descubre, de manera magistral, el recorrido por la parte occidental de la Provincia, iniciado en Santillana del Mar y concluido en la región lebaniega.

No nos parece del todo casual la combinación de sectores costeros y de montaña, cuya incidencia fue notoria en la entonces naciente *imagen* del espacio regional. Esta nueva visión de La Montaña, Suiza española, como región siempre verde y de mar proceloso, aparece ya expresada en una carta de nuestro escritor, que cita Benito Madariaga en su libro *Galdós, biografía santanderina* (1979, p. 8).

Es indudable que para comprender todo este proceso debemos remontarnos a lo que constituye la «génesis de las actividades de ocio» en Cantabria. Dentro de ellas, tienen cabida tanto el goce paisajista, como la ensoñación histórica, de la que es producto la descripción de Santillana del Mar, por parte de Galdós.

En los años en los que éste escribe, se había llegado a coordinar perfectamente la cura de recreo en los balnearios termales del interior de la Provincia, con el veraneo mundano en las villas costeras. Todo ello como el resultado de la interrelación de tres factores clave: la crisis del sistema económico mercantilista tradicional, proceso que indujo a la búsqueda de nuevas vías; el triunfo del paradigma higienista y del climatismo, los cuales impulsaron el uso terapéutico de las aguas termales y de los baños marinos; y la reivindicación romántica de la naturaleza, proporcionando un esquema interpretativo y valorativo del paisaje regional.

Los meses de estío traían a la capital un número creciente de visitantes, procedentes de Castilla y Madrid. De toda esta actividad se harían eco la prensa regio-

nal, las topografías médicas y las guías para viajeros, que en aquellos momentos florecen como principales agentes difusores de las nuevas prácticas de ocio. De 1871 son las páginas de las *Escenas Montañesas* de Pereda, donde se nos describen los «Baños del Sardinero». En 1876 se produce igualmente la concesión en la playa de Luaña, en Alfoz de Lloredo, que permite a don Francisco García de los Salmenes la construcción de una casa de baños. Otros lugares, como Comillas, del cual también nos habla Galdós, iniciaban su despegue veraniego de la mano de agentes tan importantes como el propio Marqués.

A esta naturaleza amable, alegre y festiva, opone el autor la inmensidad amenazante y angustiosa de las montañas de Liébana, comarca que pronto habría de ser percibida por sus recursos turísticos.

No son los moradores los que interesan en su relato a P. Galdós, sino que aquellos son vistos como reflejo del paisaje, en el que se sumergen. Éste, producto de la imaginación del viajero, se personifica y adquiere pinceladas de exotismo, que ponen de manifiesto la diversidad del espacio montañoso «el más complicado mapa que puede imaginar el delirio de la geografía» (p. 72).

La motivación aparente en la escritura del relato parece ser la gratitud del novelista a sus amigos montañeses. No obstante, de esta inclinación primera, se desprenden, por parte del escritor, elementos perceptivos del espacio regional: su visión de La Montaña, a través del sector oriental descrito; la división de lugares en función de los ríos que por ellos discurren, elemento que será retomado por Cossío y perpetuado por las guías actuales; la diversidad de componentes fisi-

cos, que se agrupan en torno al binomio tierra y mar, al que se suman elementos y atributos como montaña, cielo azul, nubes, arena inmaculada, vegetación, verdor, praderas, ríos, valles...

En su conjunto, la obra constituye una valiosa guía de experiencias vividas en un recorrido perceptivo del paisaje montañoso, y nos descubre el incipiente desarrollo de actividades de ocio, motivadas por el paisajismo y el excursionismo, que habrían de dejar huella indeleble en la vocación del espacio regional.

Carmen Gil de Arriba

Departamento de Geografía,
Urbanismo y Ordenación del Territorio
Universidad de Cantabria

GUILLAUME WUNSCH (1988); *Causal theory and causal modeling. Beyond description in the Social Sciences*, Leuven University Press, 200 pp.

La reflexió metodològica en demografia ha estat poc desenvolupada si la comparem amb altres disciplines veïnes. Mentre en àrees com la sociologia, economia o geografia ha produït una literatura abundant, i fins i tot àmbits especialitzats de treball, en demografia, aquesta reflexió metodològica, ha tingut molt pocs conreadors. Algunes raons podrien explicar tal mancança. Al costat de factors institucionals, lligats a una presència acadèmica més recent, tal vegada una de les causes majors es connecta, paradoxalment, amb el seu objecte d'estudi: les poblacions humanes. Al cap i a la fi, és un assumpte que comparteixen la resta de ciències socials i, a més a més, també punt d'atenció de disciplines més llunya-

nes com la biologia i la medicina. Pluralitat d'aproximacions i usuaris els quals han debatut, des de les seves respectives posicions, les condicions i possibilitats de diferents modalitats d'aproximació a l'anàlisi de la societat. En aquest sentit, els interrogants sobre les característiques de l'explicació demogràfica són hereus i catalitzadors dels problemes metodològics tradicionals de les ciències socials.

El llibre del professor Wunsch ofereix una valuosa aportació en aquest nou i vell àmbit de reflexió. Un treball del qual ja se n'havien publicat alguns avenços en revistes de l'especialitat (Genus 1984, 1986) i actes de congressos (IUSSP, Florència 1985). El punt de partida és una oberta insatisfacció davant dels procediments habituals de recerca del que ell anomena el «demògraf mitjà» (*average demographer*). Aquests procediments són lluny del requeriment bàsic de qualsevol investigació científica: la construcció d'explicacions causals. L'exercici usual és tot just en l'extrem oposat; la descripció acurada, normalment mitjançant eines estadístiques adients, dels fenòmens en estudi. Aquest èmfasi a caminar més enllà del descriptivisme, no només dóna significatiu subtítol al llibre, sinó que forneix el seu mateix disseny intern. L'objectiu, aleshores, és reconstruir la «gramàtica» de l'explicació científica i situar a la seva llum l'estudi de les poblacions. Si bé aquesta proposta presentaria trets comuns amb altres textos de natura similar, el seu desenvolupament va més enllà d'un convencional manual de metodologia «pura». En efecte, l'autor, en proposar aquesta reconstrucció de l'explicació demogràfica, vol seguir la seqüència completa del procés d'investigació, és a dir, des del model